



Dostosowywanie wymagań szkolnych do możliwości uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

Zofia Sujak-Kałużyńska, Janina Żyromska

Konferencja naukowo-metodyczna „Nauczanie przyrody a standardy wymagań egzaminacyjnych”, Polanica Zdrój, 27-28 marca 2000 r.

Sesja warsztatowa „Dostosowywanie wymagań szkolnych wynikających ze standardów egzaminacyjnych do możliwości uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi”

Moderatorzy: Zofia Sujak-Kałużyńska, Jadwiga Jastrząb

Zespół: Barbara Ciechanowicz, Urszula Ewertowska, Małgorzata Górską, Joanna Hawryłko, Ewa Misiorna, Agnieszka Nowak, Jolanta Wach, Janina Żyromska

Relacja z warsztatu

*Cale uczenie się nie jest warte grosza,
jeśli traci się przy nim odwagę i radość
Pestalozzi*

Kategoria „uczniowie o specjalnych potrzebach edukacyjnych” obejmuje dzieci, które, aby móc skutecznie się uczyć, potrzebują specjalnej pomocy pedagogicznej. Jest to kategoria szeroka, obejmująca zarówno dzieci wybitnie uzdolnione jak i te, które z powodów niezależnych od siebie (choroba, zaburzenia rozwojowe, zaniedbania środowiskowe) nie mogą sprostać wymaganiom szkoły, mimo podejmowania rutynowych działań pedagogicznych.

W centrum zainteresowania uczestników warsztatu znalazły się problemy szkolne uczniów ze *specyficznymi zaburzeniami uczenia się*. Jest to kategoria diagnostyczna obejmująca te dzieci, u których występują zaburzenia jednego, lub więcej, podstawowych procesów psychicznych związanych z rozumieniem lub używaniem języka w mowie i piśmie; zaburzenia te mogą przejawiać się w obniżeniu zdolności do słuchania, myślenia i mówienia, czytania, pisania, opanowania ortografii czy też umiejętności liczenia. Termin ten obejmuje m.in. takie przypadki, jak: zaburzenia percepcyjne, drobne dysfunkcje mózgu, dysleksję, dysgrafię, dysortografię. Nie dotyczy natomiast dzieci, których trudności w nauce są spowodowane przede wszystkim osłabieniem słuchu, wzroku czy dysfunkcjami narządów ruchu, upośledzeniem umysłowym lub niekorzystnymi warunkami środowiskowymi, kulturowymi czy społeczno - ekonomicznymi.

Potencjał intelektualny uczniów przynależnych do omawianej kategorii jest zróżnicowany podobnie jak w populacji dzieci zdrowych, zatem z tej grupy wywodzą się zarówno dorośli odnoszący wybitne sukcesy w nauce,

sztuce, technice jak i zwykli zjadacze chleba. Tym, co zdecydowanie odróżnia kariery życiowe dzieci ze specyficznymi zaburzeniami uczenia się od dzieci zdrowych, jest trudniejszy start i większe ryzyko niepowodzenia. Dzieci te, jeśli w porę uzyskają pomoc specjalistyczną, i w toku nauki w klasie szkolnej będą miały zapewnione warunki techniczne, edukacyjne i emocjonalne stosowne do własnych potrzeb, mogą, podobnie jak ich zdrowi rówieśnicy, odnosić sukcesy szkolne i w pełni rozwijać swoje możliwości i zainteresowania. W przeciwnym razie, trudności w uczeniu, w tej grupie uczniów, będą się pogłębiać, zaległości w wiedzy i w umiejętnościach szkolnych będą rosnąć; w efekcie zwiększy się prawdopodobieństwo pojawienia się zaburzeń emocjonalnych i zachowań będących źródłem trudności wychowawczych.

Dlaczego przedmiotem dyskusji uczyniono problemy tej grupy uczniów?

Po pierwsze, uczniowie ci, jak wynika z doniesień specjalistów, stanowią 20% populacji szkolnej, a wśród nich 4% to uczniowie o szczególnie nasilonych zaburzeniach uczenia się.

Po drugie, wiedza o przyczynach trudności w uczeniu się tej grupy uczniów, nie jest wśród nauczycieli wystarczająca – co sprawia, że te ich trudności często spotykają się ze strony nauczycieli z brakiem rozumienia i z opaczną interpretacją. Przypisuje się im lenistwo, lekceważenie obowiązków szkolnych czy nawet brak zdolności do uczenia się.

Po trzecie, uczniowie ci nie uzyskując pomocy adekwatnej do potrzeb, rzeczywiście nie wykorzystują w pełni swojego potencjału rozwojowego, tracąc tym samym szanse na sukces edukacyjny i być może życiowy. Dzieje się tak, ponieważ trudności dotyczą podstawowych umiejętności szkolnych, takich jak czytanie, pisanie, rysowanie, liczenie, których opanowanie w początkowym etapie kształcenia jest warunkiem sukcesu szkolnego a w klasach starszych, warunkiem samodzielnego uczenia się. Doprowadza to często uczniów, u których występują specyficzne zaburzenia w uczeniu się, do rezygnacji z wysiłku, zaniku wiary w swoje możliwości i utraty nadziei na sukces. W klasach starszych, pod wpływem piętrzenia się trudności, w sytuacji braku zrozumienia i pomocy ze strony otoczenia, może pojawić się syndrom bezradności poznawczej. Dotknięci nim uczniowie często powiększają grupę młodzieży sprawiającej trudności wychowawcze, przejawiają zaburzenia emocjonalne, co mylnie interpretuje się jako pierwotną przyczynę trudności w uczeniu się.

Po czwarte, w związku z wprowadzaniem zewnętrznych sprawdzianów osiągnięć szkolnych uczniów i wprowadzeniem przez MEN standardów wymagań egzaminacyjnych, pojawiło się pytanie o zasady uczestnictwa w tych sprawdzianach i egzaminach uczniów z diagnozą specyficznych zaburzeń uczenia się.

Cel warsztatu

Celem warsztatu było opracowanie, przeznaczonego dla nauczycieli przyrody, projektu programu doskonalenia w zakresie metod wspomagania uczniów ze specyficznymi zaburzeniami uczenia się.

Doskonalenie nauczycieli miało by służyć m. in. poprawie współpracy nauczyciela z uczniem, rodzicami i specjalistami prowadzącymi działalność terapeutyczną. Nie chodzi bowiem o to, by nauczyciel zastępował specjalistę, ale o to, by efektywnie z nim współpracował.

Sytuacja wyjściowa

Uczestnicy warsztatu dysponowali:

- Sporym zasobem doświadczeń w pracy z dziećmi sprawiającymi trudności w uczeniu się, pewną wiedzą z tego zakresu, zaktualizowaną i uzupełnioną wykładem Pani dr J. Jastrząb (por. tekst wykładu w niniejszym opracowaniu), a przede wszystkim dobrą wolą i rozumieniem zarówno sytuacji szkolnej ucznia z jego utrudnieniami w uczeniu się, jak i sytuacji nauczyciela, który często, podobnie jak uczeń, staje bezradny wobec piętrzących się trudności.
- Pomocą specjalistów; w warsztacie uczestniczyły osoby profesjonalnie zajmujące się terapią pedagogiczną,
- Tekstem zawierającym przedstawione przez Centralną Komisję Egzaminacyjną postulaty dotyczące reguł przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów zewnętrznych dla dzieci ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się. Jest to dokument opracowany przez zespół ekspertów pod kierunkiem Pani prof. dr hab. Marty Bogdanowicz.

Efekty pracy zespołu

1. Propozycja programu doskonalenia nauczycieli przyrody w zakresie problematyki specyficznych zaburzeń uczenia się. (Projekt programu załącznik 1.) Zdaniem uczestników warsztatu program ten powinien stać się stałym elementem planu studiów podyplomowych i kursów kwalifikacyjnych dla nauczycieli przyrody uczących w szkołach podstawowych oraz dla nauczycieli przedmiotów przyrodniczych w klasach gimnazjalnych;
2. Propozycja planu 5-cio godzinnych zajęć dotyczących problemu specyficznych zaburzeń uczenia się i informujących o prawach uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Zajęcia takie powinny znaleźć się w programach wszystkich form szkoleń nauczycieli. (Załącznik 2.)

*

W trakcie dyskusji uczestnicy warsztatu wskazywali na trudności w egzekwowaniu prawa oświatowego w odniesieniu do omawianej grupy uczniów. (Wykaz aktualnie obowiązujących dokumentów dotyczących orga-

nizowania pomocy specjalistycznej dzieciom o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Załącznik 3.)

Kolejnym problemem poruszonym w dyskusji był brak wspólnego języka między specjalistami a nauczycielami, co najczęściej przejawia się w niejasnym dla nauczycieli formułowaniu przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne opinii i zaleceń do pracy z uczniami.

Wszyscy zgadzali się z tezą warsztatu, iż pierwszym krokiem w kierunku poprawy sytuacji szkolnej dzieci ze specyficznymi zaburzeniami procesu uczenia się, jest rozszerzanie wiedzy nauczycieli o problemach omawianej grupy uczniów oraz rozwijanie kompetencji dydaktycznych umożliwiających – adekwatne do potrzeb dzieci – organizowanie procesu uczenia się w klasie szkolnej. Dotyczy to nie tylko nauczycieli przyrody, ale i nauczycieli innych przedmiotów. Mocno akcentowano konieczność organizowania uczniom z tej grupy specjalistycznej pomocy na terenie szkoły, bowiem jedynie współpraca nauczycieli poszczególnych przedmiotów z terapeutą może wytworzyć optymalne warunki sukcesu szkolnego uczniom określanym jako osoby z zaburzeniami uczenia się.

Na marginesie:

Dzisiaj Andy miał ze mną długie trudne posiedzenie. W końcu rozwiązał zadanie, które mu dałem. Nie mogę się jednak przestać zastanawiać, czego on się nauczył. Nauczył się niewiele, z pewnością nie pojął właściwości mnożenia, o co mi chodziło. Ze spotkania tego mógł wynieść jedynie pamięć długiego, przykrego przeżycia, pełnego niepowodzeń, frustracji, lęku i napięcia. Nie czuł nawet zadowolenia gdy rozwiązał zadanie poprawnie, tylko ulgę, że nie musi o nim już więcej myśleć. Nie jest on głupi. Mimo swej nerwowości i leku, interesuje się różnymi sprawami, jest żywy, entuzjastyczny, spostrzegawczy, a w swych wypracowaniach wykazuje dobrze rozwinięta wyobraźnię. Jednakże jego zdolności są dosłownie sparaliżowane przez lęk. Nie może nauczyć się matematyki, ponieważ jego umysł przechodzi tak powoli od jednej myśli do drugiej, że urywa się związek między nimi. Jego pamięć nie zatrzymuje tego, czego się uczy, przede wszystkim dlatego, że jej nie ufa. Codziennie musi obliczać od nowa, że $9+7=16$, skąd może być pewny, że nic się nie zmieniło, lub, że nie popełnił jeszcze jednego z nieskończonego szeregu błędów?

Jak możesz ufać którejkolwiek ze swoich własnych myśli, skoro tyle z nich okazało się błędnych? Nie widzę dla niego żadnych perspektyw, o ile nie potrafi się wyrwać z tego koła niepowodzeń, zniechęcenia i leku, w które został schwytany. Jednakże nie potrafię powiedzieć, w jaki sposób ma się on wyrwać. Najgorsze ze wszystkiego jest to, że nie jestem pewien, czy my, starsi, rzeczywiście chcemy by się z tego koła wyrwał. Nie jest przypadkiem, że chłopiec ten się boi. To my spowodowaliśmy, że się boi, a uczyniliśmy to świadomie, rozmyślnie, po to, byśmy mogli łatwiej kierować jego zachowaniem i skłonić go do robienia tego, co chcemy, by zrobił.

John Holt, *How Children Fail* (za: Charles Galloway,
Psychologia uczenia się i nauczania, PWN 1988)

Załącznik 1**Uczeń z zaburzeniami uczenia się w szkole ogólnodostępnej.**

(Propozycja modułu programu doskonalenia nauczycieli przyrody w ramach studiów podyplomowych i kursów kwalifikacyjnych)

Liczba godzin: 30

Formy zajęć: wykłady i ćwiczenia

Cele kształcenia:

Uczestnicy zajęć:

- Znać obowiązki szkoły wobec uczniów z zaburzeniami uczenia się.
- Potrafią identyfikować trudności w uczeniu się wynikające z zaburzeń uczenia się.
- Interpretują poprawnie treść dokumentów wydawanych przez specjalistów opiniujących poziom rozwoju funkcji psychicznych uczniów.
- Potrafią realizować w pracy dydaktycznej i wychowawczej zalecenia specjalistów zawarte w opiniach specjalistycznych.
- Potrafią współpracować ze specjalistami prowadzącymi zajęcia terapeutyczne oraz rodzicami dzieci z zaburzeniami uczenia się.

Zarys treści nauczania:

1. Dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

- Uczniowie nietypowi, podstawowe kategorie: dzieci z upośledzeniem umysłowym, dzieci z zaburzeniami zdolności uczenia się, dzieci z zaburzeniami zachowania, dzieci z uszkodzeniami sensorycznymi, dzieci z dysfunkcjami narządu ruchu, dzieci przewlekłe chore, dzieci zdolne i uzdolnione.
- Uczniowie z zaburzeniami zdolności uczenia się. Symptomy. Przyczyny zaburzeń.
- Specyficzne trudności w uczeniu się.
- Potrzeby edukacyjne dzieci z zaburzeniami uczenia się.
- Niepowodzenia szkolne; konsekwencje rozwojowe i społeczne.

2. Diagnoza specyficznych trudności w uczeniu się:

- Diagnoza specjalistyczna; analiza opinii i zaleceń specjalistycznych.
- Nauczycielska diagnoza trudności w uczeniu się.

3. Zasady pracy z uczniami z zaburzeniami w uczeniu się w klasie szkolnej:

- Analiza podstawy programowej w zakresie nauczania przyrody z punktu widzenia potrzeb edukacyjnych uczniów z zaburzeniami uczenia się.
- Indywidualizacja nauczania poprzez dobór technik, treści, środków oraz poprzez organizację pracy ucznia w toku lekcji.

- Diagnozowanie postępów szkolnych uczniów z zaburzeniami uczenia się.
 - Tworzenie wewnątrzszkolnego systemu oceniania uwzględniającego potrzeby edukacyjne dzieci z zaburzeniami uczenia się.
 - Analiza postulatów CKE w sprawie organizowania zewnętrznych sprawdzianów osiągnięć szkolnych uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.
 - Zasady tworzenia wewnątrzszkolnego systemu pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Analiza aktualnych aktów prawnych dotyczących gwarancji państwa w zakresie kształcenia osób o specjalnych potrzebach edukacyjnych.
4. Tworzenie środowiska klasowego sprzyjającego uczeniu się:
- Tworzenie klimatu życzliwości, w którym uczniowie mają pozytywny stosunek do siebie, swoich partnerów i klasy jako grupy.
 - Ustanawianie reguł otwartej komunikacji i rozwiązywania konfliktów drogą porozumień wzajemnych.
 - Strukturyzacja celów dydaktycznych i systemu nagród sprzyjających współpracy między uczniami.
 - Analiza wartości typów relacji Nauczyciel - Uczeń i stylów kierowania zespołem klasowym z punktu widzenia efektywności procesów uczenia się i nauczania.

Podstawowe lektury:

Arends R.I., *Uczymy się nauczać*, rozdz.4, W-wa 1998

Biblioteczka reformy nr18, *O dysleksji, czyli specyficznych trudnościach w nauce*, Warszawa 1999.

Bogdanowicz M., *O dysleksji ...Odpowiedzi na pytania rodziców i nauczycieli*, Lublin 1995.

Bogdanowicz M., *Uczeń o specjalnych potrzebach edukacyjnych*, (w:) *Psychologia Wychowawcza* 1995/3

Brejnak W., Zabłocki K., *Dysleksja w teorii i praktyce*, Warszawa 1999.

Dembo M.H., *Stosowana psychologia wychowawcza*, rozdz.11, Warszawa 1997

Komentarz realizacyjny:

1. Dzieci z zaburzeniami uczenia się są często spotykanymi uczniami szkół ogólnodostępnych, natomiast w procesie kształcenia i doskonalenia metodycznego nauczycieli, problemy tej grupy uczniów są często pomijane. W efekcie upowszechnia się przekonanie, że rozwiązywaniem problemów szkolnych tych uczniów winni zajmować się przede wszystkim specjaliści i rodzice. W praktyce, dzieci te pozostając uczniami szkół ogólnodostępnych, coraz częściej pozostawione są same sobie, i uzyskują status uczniów słabych. Są skaza-

ne na niepowodzenia szkolne. Zaproponowany program jest próbą wyjścia naprzeciw powyższej sprzeczności i wypełnienia luki w przygotowaniu zawodowym nauczycieli. Obejmuje podstawowe zagadnienia związane z nauczaniem dzieci z zaburzeniami procesu uczenia się.

2. Kluczową kwestią w doskonaleniu nauczycieli, w związku z omawianym problemem, jest rozwijanie kompetencji dydaktycznych w zakresie metod indywidualizacji nauczania. Idealnym rozwiązaniem w realizowaniu prezentowanego programu byłoby, aby scenariusze zajęć – zwłaszcza w zakresie trzeciego bloku treści programowych – opracowywali wspólnie specjalista w zakresie metodyki nauczania przyrody i specjalista w zakresie terapii pedagogicznej. Dobrze by było, aby zajęcia w tym bloku programowym prowadzili obydwaj specjaliści.
3. Podstawową zasadą zajęć powinno być odwoływanie się do doświadczeń nauczycieli, uczestników szkolenia, tak, aby kończąc realizację programu nauczyciel, oprócz wiedzy ogólnej, mógł skompletować materiały pomocne w pracy ze swoimi uczniami. Np. analiza opinii specjalistycznych powinna doprowadzić do analizy opinii uczniów, z którymi pracuje nauczyciel; to samo dotyczy analizy trudności w uczeniu się, i prób projektowania rozwiązań dydaktycznych.
4. Dobrze byłoby, aby kończący szkolenie nauczyciel dysponował kompletem aktualnych ustaw i rozporządzeń określających obowiązki szkoły wobec uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Załącznik 2.

Plan zajęć informujących o problemach i prawach dzieci ze specyficznymi zaburzeniami w uczeniu się.

Czas zajęć: 5 godz.

Uczestnicy warsztatu postulują, aby w planie wszystkich szkoleń nauczycieli znalazło się miejsce na krótką informację o prawach uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Zarys treści:

1. Sytuacja prawna uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Analiza dokumentów. (Załącznik 3.)
2. Wyjaśnienie podstawowych kategorii diagnostycznych. Analiza treści orzecznictwa i opinii specjalistycznych w kontekście udzielania pomocy dydaktycznej i wychowawczej uczniowi przez nauczyciela przedmiotu.
3. Zasady określania indywidualnych warunków sprawdzianu czy egzaminu zewnętrznego zgodnie z postulatami CKE i potrzebami edukacyjnymi poszczególnych uczniów.

Załącznik 3**Podstawowe dokumenty określające prawa uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.**

1. Ustawa z dnia 25 lipca 1998r.: o zmianie ustawy o systemie oświaty Dz. U. Nr 117, poz.759 Art.1 pkt 5a.
2. Rozporządzenie MEN w sprawie pomocy psychologicznej i pedagogicznej.
3. Rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 26 stycznia 1998 w sprawie stanów zdrowia oraz szczegółowych zasad, warunków oraz trybu wydawania zaświadczeń będących podstawą uzyskania zasiłku pielęgnacyjnego dla dziecka Dz. Ustaw nr 15 z dnia 3 lutego 1998 poz.70.
4. Deklaracja z Salamanki oraz Wytoczne dla działań w zakresie specjalnych potrzeb edukacyjnych, przyjęte przez Światową Konferencję UNESCO w dniach 7-10 czerwca 1994 rok, Salamanka, Hiszpania (tłumaczenie sfinansowane ze środków MEN).